

عقده‌های پاره‌وقت

بررسی و نقد خرافه

محبوبه زارع

کتاب‌جوان

۷	پیشگفتار
۹	مقدمه

۱۳ فصل اول: جامعه دینی

- ۱۵ ۱. انسان و زندگی اجتماعی. ۲۲۰. شاخصه‌های جامعه دینی. ۲۱-۲.
- حاکمیت و راهبری دینی. ۲۲-۲. حاکمیت اخلاق اجتماعی. ۲۲-۳.
- حق‌مداری. ۲۳-۲. عدالت‌محوری. ۲۴-۲. عقلانیت. ۲۶-۳. جامعه دینی و عقلانیت. ۲۶-۴. کارکردهای عقل در جامعه دینی نبوی ﷺ. ۲۶-۴-۱.
- نفی نژادپرستی و قومیت‌گرایی. ۲۷-۴. نفی بت‌پرستی. ۲۷-۳-۴. نفی پیروی کورکورانه. ۲۸-۴. رشد علم و شکوفایی دانش. ۳۰-۵-۴. نفی خرافه. ۳۲-۵. رابطه دین و عقلانیت.

۳۵ فصل دوم: ماهیت خرافه

- ۳۷ ۱. انسان، اعتقاد و عقل. ۳۸-۲. روشن‌ترین مصداق باطل. ۳۸-۳. خرافه و خطای علمی. ۴۰-۴. خرافه و بدعت. ۴۱-۵. خرافه و سازگاری با عقل. ۴۱-۶. خرافه، نسبیت یا اطلاق. ۴۳-۷. فاصله خرافه‌پرستی و شرک.

۴۵ فصل سوم: گونه‌های خرافه

- ۴۷ ۱. انسان و گرایش به خرافه. ۴۹-۲. برخی عناصر خرافه. ۵۰-۳. طبقه‌بندی خرافه. ۵۲-۴. تکنولوژی و خرافه. ۵۳-۵. جهان غرب و خرافه. ۵۵-۶. اعراب و خرافات. ۵۶-۷. خرافه در ایران.

۵۹ فصل چهارم: خاستگاه خرافه

۱۶۱. زادگاه خرافه. ۲۶۲. گروه‌هایی که بذلر خرافه را افشاند. ۲۶۲-۲.
گروه اول: قوم متعصب و اغراق‌گرا. ۲۶۴-۲. گروه دوم: مخالفان، منافقان و
غرض‌ورزان. ۲۶۵-۲. گروه سوم: صاحبان قدرت و حکومت. ۲۶۶-۳.
عوامل اجتماعی خرافه‌گرایی.

۶۹ فصل پنجم: جامه‌های خرافه

۱۷۱. پیامدهای خرافه. ۱۷۱-۱. ایجاد ناپسامانی در رفتار. ۱۷۲-۲.
به‌بطال رفتن استعداد و ظرفیت‌های انسانی. ۱۷۳-۳. اسارت در هوای
نفس. ۱۷۴-۴. خرافه؛ پرورشگاه عرفان‌های کاذب. ۱۷۵-۵. تضعیف
کارکردهای دینی. ۱۷۷-۶. ایجاد سردرگمی در ارزش‌ها (بحران هویت).
۱۷۷-۷. سلب اعتماد. ۱۷۸-۸. مجالی برای رشد دشمن. ۱۷۹-۲. راه‌های
مقابله با خرافه‌گرایی. ۱۸۰-۲. استراتژی کارآمد در برابر خرافه. ۱۸۳-۲.
بازسازی آموزه‌ها و مفاهیم دینی. ۱۸۵-۳. عقل؛ محکم‌ترین سیر در برابر
خرافه. ۱۸۸-۳-۱. ترویج اندیشیدن. ۱۸۸-۳-۲. رشد تفکر انتقادی. ۹۰
۱۸۸-۳-۳. بیان دقیق و روشن معارف دین. ۹۱-۳-۲. ارائه تحلیل علمی از
موارد خرافه و روشنگری در این باره. ۹۲-۲. امر به معروف و نهی از منکر.

کتابنامه	۹۷
فهرست آیات	۱۰۱
نمایه	۱۰۳
نمایه موضوعی	۱۰۷

پیشگفتار

خرافه عاملی در انحراف باور، اندیشه و رفتار است و خرافه‌گرایی تهدیدی برای جامعه تلقی می‌شود. بدیهی است آشنایی مرز میان حقیقت و خرافه، در تحکیم اعتقادات، مؤثر و ضروری است؛ از این رو برای مخاطبان جوان، خلأ اثری با هدف ارائه تفاوت‌های بنیادین بین خرافه و حقیقت، ماهیت، خاستگاه و گونه‌های خرافه و خرافه در جامعه مدرن احساس می‌شد که تحقیق پیش روی، سعی در پرکردن آن دارد.

مرکز پژوهش‌های جوان با هدف تعمیق و ارتقای معرفت دینی، نخبه‌پروری، ارائه نظام‌واره فکری و معرفی الگوهای رفتاری برای نسل نو فعالیت می‌کند و مفتخر است با ارائه این اثر و آثار همسو، سهمی در نوآوری، گره‌گشایی و پاسخ‌گویی به اقتضائات و نیازهای فکری، فرهنگی و اجتماعی مخاطب جوان، در قلمرو اندیشه اسلامی و نظام جامع دین داشته باشد.

این مرکز در کنار چهار پژوهشکده دیگر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی فعالیت دارد. تلاش‌های مؤثر مرکز در قالب گروه‌های علمی «بیش و اندیشه»، «مطالعات فرهنگی و اجتماعی»، «نظام‌ها و مطالعات انقلاب

اسلامی»، «اخلاق، تربیت و روان‌شناسی»، «سنت‌های حوزوی و آداب طلبگی» و «ادب و هنر» انجام می‌پذیرد.

سطح کتاب پیش روی جوان است؛ مخاطبان «کتاب جوان» نسل نویی هستند که مقطع پایان دوره متوسطه تحصیلی را سپری کرده‌اند و میان ۱۷ تا ۲۴ بار تقویم از روی تاریخ تولدشان ورق خورده است.

این گروه ضمن تجلیل از سرکار خانم محبوبه زارع در ارائه کتاب «جامعه بی‌خرافه»، زحمات ارزیابان محترم علمی کتاب، آقایان فاضل حسامی و سیدرضا کلوری را ارج می‌نهد و آمادگی خود را برای دریافت پیشنهادهای شما خواننده گرامی اعلام می‌دارد.

گروه بینش و اندیشه

مرکز پژوهش‌های جوان

مقدمه

هویت یک انسان زاینده تفکرات اوست و اعتقاد، یکی از مهم‌ترین رکن‌های تفکر را شکل می‌دهد؛ از این رو دریافت عمیق از مبانی اعتقادی و مرزبندی میان حقیقت و بطلان، یکی از اصول ضروری در حیات فکری انسان تلقی می‌شود.

از طرف دیگر، یکی از مهم‌ترین عواملی که در انحراف اندیشه، عمل و هویت انسان‌ها تأثیر مستقیم دارد، مسئله خرافه است. با توجه به ظرافت مرز میان حقیقت و خرافه، پرداختن به این موضوع و تلاش برای طبقه‌بندی اعتقادات بشری نه تنها ضروری می‌نماید، بلکه می‌توان از آن به عنوان واکنش‌سنجی برای حفظ سلامت فکری و ساحت اعتقادی افراد و جوامع یاد کرد.

با توجه به پیشرفت تصاعدی تکنولوژی و در عصر تقابل میان سنت و مدرنیته، جامعه بشری برخلاف روزگاران پیشین در گرداب فراوانی اطلاعات گرفتار آمده است.

با وجود این، سطحی‌نگری و به عبارتی جاهلیت مدرن انسانی باعث شده تا علی‌رغم رشد فناوری‌ها، جایگزینی خرافه‌های مدرن، به جای

خرافات سنتی صورت گرفته و در نتیجه بنیان باورهای جامعه بشری با سرعت و حجم بیشتری در محاصره طوفان گمراهی قرار بگیرد. در چنین شرایطی تنها راه رسیدن به ساحل امن دانش و بینش، پناه‌بردن به کشتی استوار منطق و عقل در سایه آموزه‌های ادیان آسمانی است که این نیز تنها در یک جامعه دینی قابل تحقق است؛ چراکه جاهل، همواره مسیر تعادل را گم می‌کند و به فرموده امیرالمؤمنین (علیه السلام) دچار افراط یا تفریط می‌شود.^۱ جاهل یا به دام خرافه گرفتار می‌شود یا برای فرار از خرافه‌گرایی به سوی انکار برخی سنت‌های الهی روی می‌آورد و هر چیزی را که با عقل خود که در انواع آلودگی‌ها محصور است، نمی‌فهمد، خرافه می‌پندارد؛ حتی اگر دلیل آن، عدم اشراف بشر بر بسیاری از دامنه‌های علوم باشد.

اما کسی که مطالب را به صرف دور بودن مضمون آن از ذهن، جعلی و خرافه می‌پندارد، بی‌تردید در برابر بسیاری از حقایقی که او، قدرت تحلیل آن را ندارد، دچار اشتباه شده، آنها را نیز انکار خواهد کرد. خرافه‌گرایی زمینه‌ساز بدعت در او خواهد شد؛ چراکه ممکن است گاهی مناسک ناب را از دایره دین خارج بشمارد و گاه مواردی خرافی را به دین بیفزاید؛ برای نمونه، عقل انسان از درک حکمت بسیاری از احکام دینی ناتوان است. در این صورت اگر راه افراط را در پیش بگیریم و به دلیل عدم تطابق آن حکمت‌ها با عقل محدود خود، آنها را خرافه بپنداریم، ناخودآگاه به بسیاری از مبانی دینی و اعتقادی دین کافر شده‌ایم.

۱. نهج‌البلاغه؛ حکمت ۷۰ (لا یری الجاهل الا مفراطا أو مفرطاً).

از این رو اهمیت شناخت خرافه و تشخیص آن از حقیقت‌های غیرقابل فهم برای انسان، به حدی ضروری است که رهبر معظم انقلاب اسلامی، به صراحت بدان اشاره کرده و فرموده‌اند:

در کنار ترویج و تبلیغ معارف اصیل دینی و اسلامی باید با خرافات نیز مبارزه کرد... در مقابله با خرافات شجاع باشید و ملاحظه این را نکنید که کسی بدش بیاید.

براین اساس درک ماهیت و بررسی گونه‌های خرافه، شناخت عوامل پیدایش آن و پیامدها و راهکارهای مبارزه با خرافه در یک جامعه دینی، مباحثی است که درنگ انسان را برای دقایقی از عمر اندیشه‌اش به مخاطب می‌خواند. در این مجال بر آن شده‌ایم تا به اهم این مباحث بپردازیم.